

УДК: 343.98:343.97

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.56>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕПОКОРИ ТА НЕВИКОНАННЯ НАКАЗУ

Кунтій А.І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
Територіальне управління
Державного бюро розслідувань,
м. Хмельницький
ORCID: 0000-0001-5076-8358*

Кунтій А.І. Криміналістична характеристика непокори та невиконання наказу.

Наукову статтю присвячено висвітленню питання криміналістичної характеристики непокори та невиконання наказу, зокрема її кількісному, якісному складу та взаємозв'язку елементів. Підкреслено важливість вивчення криміналістичної характеристики непокори та невиконання наказу, як одного з елементів методики розслідування, адже така містить важливу для висунення версій і вибору найбільш оптимальних методів розслідування цього виду кримінального правопорушення. Запропоновано позицію, що основних елементів криміналістичної характеристики непокори та невиконання наказу, що включатиме відомості про: спосіб кримінального правопорушення; обстановку; особу злочинця; наслідки. Презюмовано, що до обстановки непокори та невиконання наказу, ми відносимо час, місце та інші обставини кримінального правопорушення, а також причини та умови вчинення кримінального правопорушення та наслідки. Місцем вчинення непокори та невиконання наказу буде ділянка місцевості, де доводився наказ, а також місце, де була відмова військовослужбовцем його виконати, а часом непокори та невиконання наказу можна вважати час під час доведення наказу, а також час, коли такий мав бути виконаний і настали тяжкі наслідки (у випадку непокори). Особою злочинця досліджуваних видів кримінальних правопорушень, буде військовослужбовець та прирівняні до нього особи, що за своїм службовим становищем, підпорядкуванням (посадою, званням) є підпорядкований начальникові, який віддав наказ. Встановлено, що наказ має відповідати нормам чинного законодавства та положенням військових статутів. Відповідно до частини 2 статті 41 Кримінального кодексу України, наказ або розпорядження вважаються законними за умови, що їх віддано уповноваженою особою у встановленому порядку, в межах її компетенції, і вони не суперечать діючому законодавству та не порушують конституційні права і свободи людини й громадянина. Встановлені кореляційні зв'язки між елементами криміналістичної характеристики досліджуваного нами виду кримінального правопорушення: обстановка - особа злочинця-спосіб вчинення.

Ключові слова: кримінальне провадження; криміналістична характеристика; розслідування; непокора; наказ; відмова; начальник; зброя; воєнний стан; бойова обстановка; особливий період; наслідки; військовослужбовець; військова служба.

Kuntii A.I. Forensic characteristics of disobedience and failure to comply with an order.

The scientific article is devoted to highlighting the issue of forensic characteristics of disobedience and failure to comply with an order, in particular its quantitative, qualitative composition and interrelation of elements. The importance of studying the forensic characteristics of disobedience and failure to comply with an order as one of the elements of the investigation methodology is emphasized, since it contains important elements for putting forward versions and choosing the most optimal methods of investigating this type of criminal offense. The position is proposed that the main elements of the forensic characteristics of disobedience and failure to comply with an order, which will include information about: the method of the criminal offense; the circumstances; the identity of the criminal; the consequences. It is assumed that the circumstances of disobedience and failure to comply with an order include the time, place and other circumstances of the criminal offense, as well as the causes and

conditions of the commission of the criminal offense and the consequences. The place of commission of disobedience and failure to comply with an order will be the area of the territory where the order was issued, as well as the place where the serviceman refused to comply with it, and the time of disobedience and failure to comply with an order can be considered the time during the delivery of the order, as well as the time when it should have been executed and serious consequences occurred (in the case of disobedience). The perpetrator of the types of criminal offenses under investigation will be a serviceman and persons equated to him who, by their official position, subordination (position, rank) is subordinate to the commander who gave the order. It has been established that the order must comply with the norms of current legislation and the provisions of military statutes. According to Part 2 of Article 41 of the Criminal Code of Ukraine, an order or instruction is considered lawful provided that it is given by an authorized person in accordance with the established procedure, within the limits of his competence, and that it does not contradict the current legislation and does not violate the constitutional rights and freedoms of man and citizen.

Correlations have been established between the elements of the forensic characteristics of the type of criminal offense under study: situation – the person of the criminal – the method of commission.

Key words: criminal proceedings; forensic characteristics; investigation; disobedience; order; refusal; chief; weapon; martial law; combat situation; special period; consequences; serviceman; military service.

Постановка проблеми. Актуальна практика досудового розслідування засвідчує, що ефективність встановлення обставин учинення кримінальних правопорушень детермінується не лише здатністю уповноважених органів своєчасно ідентифікувати кримінально-правові ознаки протиправного діяння, забезпечити належний збір, перевірку та аналіз доказової інформації, а й рівнем методичної обізнаності слідчих, зокрема їх умінням виявляти криміналістично значущу інформацію, співвідносити її з типовими криміналістичними характеристиками відповідного виду злочину та на цій основі формувати найбільш ефективну модель розслідування.

У цьому контексті особливе значення має дослідження кримінальних проваджень щодо непокорі та невиконання наказу. Криміналістична характеристика зазначеного виду кримінальних правопорушень, будучи складовим елементом методики їх розслідування, відіграє важливу роль у процесі побудови логічно обґрунтованих слідчих версій, а також у виборі оптимальних напрямів та тактичних прийомів здійснення досудового розслідування. Такий підхід дозволяє не лише підвищити ефективність слідчої діяльності, а й забезпечити всебічне, повне й неупереджене з'ясування обставин справи.

Метою статті є висвітлення поняття та значення криміналістичної характеристики в методиці розслідування непокорі та невиконання наказу, її складу та встановлення кореляційних зв'язків між її елементами.

Стан опрацювання. Значний внесок у дослідження різноманітних аспектів розслідування кримінальних правопорушень зробили такі вчені, як Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, В. П. Бахін, В.Д. Берназ, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, І.В. Гловюк, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, В.Ю. Калугін, О.А. Кириченко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, О.Н. Колесніченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, А.В. Мовчан, М.В. Салтєвський, С.М. Стахівський, В.В. Тіщенко, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, Г.В. Щербакова, Б.В. Щур, О.О. Юхно та інші.

Окремі положення методики розслідування військових злочинів уперше в Україні на монографічному рівні розглянули А.Г. Воєвода, В.В. Давиденко, В.В. Дем'яновський, М.І. Карпенко, Р.В. Комісарчук, О.С. Ткачук, В.В. Тимошко.

Окремі питання непокорі та невиконання наказу досліджувалися у працях Ш.Б. Давлатова, Н.В. Коломієць, Д.М. Навроцького, М.О. Свіріна, А.О. Буличева, Ю.В. Шапошнікова та інших. Що стосується наукових розвідок, присвячених окремим питанням криміналістичного забезпечення розслідування непокорі та невиконання наказу, то таких в Україні не знайдено.

Виклад основних положень. Статистика зареєстрованих кримінальних проваджень за ст. 402 КК України та наслідків їх досудового розслідування розподілилася наступним чином: у 2020 злочинів даної категорії зареєстровано не було; у 2021 році зареєстровано 19 кримінальних проваджень та у 9 випадках досудове розслідування закінчилося складанням обвинувального акту; у 2022 – зареєстровано 1574 випадків, натомість в суд скеровано 316 обвинувальних актів; у

2023 році зареєстровано 1678 кримінальних правопорушень даної категорії та до суду скеровано 420 обвинувальні акти; у 2024 – 1869, до суду скеровано 405 обвинувальних актів.

Статистика зареєстрованих кримінальних проваджень за ознаками невиконання наказу та наслідків їх досудового розслідування свідчить про те, що у 2020 році зареєстровано -1 та до суду скеровано – 0; у 2021 – 3, до суду – 0; у 2022 – 28; до суду – 0; у 2023 – 32; до суду – 0; у 2024 – 38; до суду – 0 [1].

Аналіз кримінальних проваджень, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 402 та 403 КК України, засвідчив певну проблематику під час розслідування їх та судового розгляду. Окрім цього, статистика переконливо свідчить про необхідність розробки методики розслідування непокори та невиконання наказу, що стане в пригоді слідчим та прокурорам під час розслідування зазначених суспільно-небезпечних військових злочинів.

Поняття криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень посідає важливе місце в теорії криміналістики та вже тривалий час є об'єктом дослідження багатьох науковців, що спеціалізуються на методиці розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень.

Не вдаючись до дискусії щодо поняття криміналістичної характеристики, викладених у науковій літературі, ми притримуємося думки про те, що криміналістична характеристика являє собою систему узагальнених даних, заснованих на теорії та практиці досудового розслідування та судового розгляду певного виду чи групи кримінальних правопорушень та розроблених на їх основі наукових висновків і рекомендацій щодо найважливіших їх криміналістично-значущих ознак, що є необхідним для організації швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування та судового розгляду, з метою досягнення завдань кримінального провадження [2].

Як і будь-яка інша наукова категорія, криміналістична характеристика має певну структуру, що включає низку взаємопов'язаних елементів. Проте серед науковців не існує єдиного підходу до визначення кількісного та якісного складу цих елементів, що пояснюється специфікою кожного виду або групи кримінальних правопорушень. Не заглиблюючись у дискусію щодо складу елементів криміналістичної характеристики в загальному вигляді, зосередимо увагу на її структурних компонентах у межах злочинів, пов'язаних із непокорою та невиконанням наказу.

Так, до елементів криміналістичної характеристики непокори та невиконання наказу, на нашу думку слід віднести: особу злочинця, спосіб кримінального правопорушення; обстановку (в т.ч. причини та умови вчинення кримінального правопорушення та наслідки).

На думку Р.Л. Степанюка, вивчення особи злочинця всіма юридичними науками повинно здійснюватися із обов'язковим урахуванням положень кримінального права щодо загального та спеціального суб'єкта злочину [5, с. 78], відтак не можемо з'ясувати відомості про типову особу злочинця, як і спосіб вчинення, без урахувань положень кримінального законодавства та теорії кримінального права.

Особою злочинця непокори та невиконання наказу буде військовослужбовець та прирівняні до нього особи, що за своїм службовим становищем, підпорядкуванням (посадою, званням) є підпорядкований начальникові, який віддав наказ.

Військовослужбовці, що нестимуть відповідальність за злочини, передбачені ст. 402, 403 КК України, визначені у ч. 2 ст. 402 КК України, та ними є: військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом, а також поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за статтями 402, 403, 414-416, 422, 427, 429, 430, 432-435 КК України.

Важливим компонентом особи злочинця у досліджуваних нами кримінальних правопорушеннях є його стан здоров'я військовослужбовця, якому віддають наказ на момент віддання наказу та його виконання.

Під час опитування практиків, що брали участь у розслідуванні кримінальних проваджень за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 402-403 КК України, більшість 73% відповіли про необхідність призначення та проведення медичного огляду військово-лікарською комісією, з метою встановлення ступеня придатності для проходження військової служби (далі – ВЛК) військовослужбовцю, що вчинив зазначені види кримінальних правопорушень.

У судовій практиці існують випадки виправдувальних вироків за ст. 402 КК України, у випадку не проведення ВЛК військовослужбовцю, якого підозрюють/обвинувачують у вчинення зазначеного кримінального правопорушення.

Так під час судового розгляду кримінального провадження за ч. 4 ст. 402 КК України, обвинувачений наголосив на неможливості виконати бойове розпорядження, через зубний біль, що підтвердили більшість свідків, допитаних під час судового розгляду. Суд зазначив, що хворобливий стан здоров'я обвинуваченого не був перевірений ані командуванням частини, ані правоохоронними органами, які були обізнані про причини відмови виконати бойовий наказ, виходячи з відеозапису його оголошення. Разом з цим, допитаний в судовому засіданні командир сказав про те, що теоретично напухлої щоки військовослужбовця було достатньо для того, щоб направити його до медичного пункту, однак медичний пункт на той час виконував бойове розпорядження. Такі дії командира свідчать про те, що він не здійснив заходів щодо надання медичної допомоги обвинуваченому, не пересвідчився, що військовий міг за станом здоров'я виконувати наказ, проте направив до правоохоронних органів ДБР [3].

Іншим прикладом виправдувального вироку у судовій практиці є вирок. Де судом зазначено, що підставою неможливості виконання розпорядження, а не умисного небажання його виконувати, був незадовільний стан здоров'я обвинуваченого, а саме: головокружіння, запаморочення, порушення свідомості, високий тиск, біль в ногах, які були викликані високим цукром та суттєво впливали на його працездатність та можливість виконання військових обов'язків. При цьому обвинувачений не відмовлявся від виконання наказу (розпорядження), а тільки просив надати йому можливість пролікуватися, після чого він виконає дане розпорядження [4].

Так, у разі віддання наказу військовослужбовцю, що на момент виконання не міг його виконати, безпосередній командир повинен у цьому пересвідчитися, шляхом огляду лікарями військовослужбовця, та у разі отримання діагнозу призначення ВЛК зазначеному військовослужбовцю. У випадку, якщо такі обставини стали відомі, на стадії досудового розслідування, орган досудового розслідування, прокурор зобов'язаний призначити своєю постановою такому військовослужбовцю ВЛК, з врахуванням норм наказу 402 Міністерства оборони України [5]. На нашу думку висновок ВЛК щодо придатності військовослужбовця до військової служби та спроможність його виконати наказ повинен бути у матеріалах кримінального провадження у всіх випадках під час розслідування непокори та невиконання наказу. Проте таке питання підлягає більшій дискусії під час окреслення обставин, що підлягають встановленню під час розслідування непокори та невиконання наказу.

Ключовим компонентом криміналістичної характеристики певного виду кримінального правопорушення є спосіб його вчинення.

У криміналістиці спосіб вчинення злочину розглядається як сукупність взаємопов'язаних дій, які здійснюються правопорушником у визначеній послідовності з метою досягнення протиправного результату. У науковій літературі також пропонується диференціювати поняття способу вчинення злочину в широкому та вузькому розумінні: у першому випадку до нього включаються як дії, пов'язані з безпосереднім здійсненням злочину, так і заходи з його приховування; у другому – виключно дії, спрямовані на скоєння злочину.

В ході проведення опитування практичних працівників органів досудового розслідування, прокурорів та суду, такі у 70% повідомили, що спосіб вчинення не включатимуть дії з підготовки та приховування непокори та невиконання наказу. Тому, спосіб вчинення невиконання наказу та непокори будемо розглядати у його вузькому розумінні.

Способом вчинення досліджуваного непокори є відкрита відмова виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу. Спосіб вчинення невиконання наказу без ознак відкритої вимоги. Власне при кваліфікації дій за ст. 403 КК України, немає відкритої заяви про небажання виконати наказ та відповідальність настає лише у разі, якщо такі дії спричинили тяжкі наслідки.

Наказ як команда вчинити відповідні дії або утриматися від їх вчинення виступає предметом суспільних відносин, які існують між начальником та підлеглим в сфері проходження військової служби. Такі відносини виражають порядок підлеглості [6, с. 107].

Наказ має відповідати нормам чинного законодавства та положенням військових статутів. Відповідно до частини 2 статті 41 Кримінального кодексу України, наказ або розпорядження вважаються законними за умови, що їх віддано уповноваженою особою у встановленому порядку, в межах її компетенції, і вони не суперечать діючому законодавству та не порушують конституційні права і свободи людини й громадянина.

У випадку, коли військовослужбовець відмовляється виконувати наказ, що не відповідає вищезазначеним ознакам, ми не можемо говорити про військове кримінальне правопорушення

До обставинки непокори та невиконання наказу, ми відносимо час, місце та інші обставини кримінального правопорушення, а також причини та умови вчинення кримінального правопорушення та наслідки.

Місцем вчинення непокори та невиконання наказу буде ділянка місцевості, де доводився наказ, а також місце, де була відмова військовослужбовцем його виконати. Часом непокори можна вважати час під час доведення наказу, а також час, коли такий мав бути виконаний. Часом вчинення непокори є час, коли наказ не було виконано і настали тяжкі наслідки.

В ході нашого дослідження проведемо аналіз судової практики та окремих правових позицій щодо непокори та невиконання наказу.

Так, у кримінальних справах за статтею 403 КК України (непокора) суди не завжди вимагають настання конкретних тяжких наслідків для кваліфікації діяння як злочину. Верховний Суд України зазначає, що непокора військовослужбовця є злочином із формальним складом, тобто кримінальна відповідальність настає вже за саму відмову виконати наказ, незалежно від того, чи спричинило це конкретні тяжкі наслідки.

У справі № 185/4595/22 (провадження № 51-7414км23) Касаційний кримінальний суд Верховного Суду України розглянув випадок, коли військовослужбовець відмовився виконати наказ заступника командира бригади. Суд зазначив, що навіть за відсутності конкретних тяжких наслідків, таке діяння порушує встановлений порядок несення військової служби та може створити реальну загрозу спричинення шкоди суспільним відносинам. Отже, непокора є суспільно небезпечним діянням, яке підлягає кримінальній відповідальності.

Ось детальний аналіз судової практики щодо застосування статті 403 Кримінального кодексу України (непокора), зокрема в контексті визначення тяжких наслідків, на основі останніх рішень Верховного Суду України:

На наявність у діях особи складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 402 «Непокора» КК, указує відкрита відмова військовослужбовця в умовах воєнного стану виконати наказ начальника, який є реальним для виконання, законним, сформульованим виразно, чітко, зрозуміло та не допускає подвійного тлумачення. Сама собою непокора в період воєнного стану є небезпечним військовим злочином, який посягає на встановлений порядок підлеглості та військової честі і породжує неорганізованість та безладдя у військових частинах, а отже безсумнівно негативно позначається на боєготовності і боєздатності військових формувань, що виключає малозначність цього діяння в розумінні ч. 2 ст. 11 КК України [7].

Непокора військовослужбовця є злочином із формальним складом, а отже кримінальна відповідальність за його вчинення не залежить від настання суспільно небезпечних наслідків. У цій справі Касаційний кримінальний суд Верховного Суду України розглянув випадок, коли військовослужбовець відмовився виконати наказ заступника командира бригади. Суд зазначив, що навіть за відсутності конкретних тяжких наслідків, таке діяння порушує встановлений порядок несення військової служби та може створити реальну загрозу спричинення шкоди суспільним відносинам. Отже, непокора є суспільно небезпечним діянням, яке підлягає кримінальній відповідальності [8].

До тяжких наслідків можуть бути віднесені: зрив виконання бойового завдання, завдання великої матеріальної шкоди, катастрофа, аварія, пожежа, радіоактивне, хімічне, бактеріологічне забруднення навколишнього середовища, масові отруєння тощо. До тяжких наслідків невиконання наказу, змістом якого, наприклад, було попередження найбільш серйозних форм підриву військової дисципліни з боку інших військовослужбовців, є вчинення таких дій, як викрадення зброї, дезертирство тощо [9, с. 87].

Оцінка наслідків непокори чи іншого навмисного невиконання наказу начальника, вчиненого за відсутності ознак, зазначених у частині першій статті 402 КК, якщо це призвело до тяжких наслідків, залежить від конкретних обставин справи. Навіть однакові наслідки в одних умовах можуть бути визнані тяжкими, а в інших – не бути такими. Для кваліфікації злочину за ч. 2 ст. 402 КК за ознакою настання тяжких наслідків необхідна наявність причинного зв'язку між непокорою і настанням наслідків, а також навмисною чи необережною виною суб'єкта щодо цих наслідків [10].

Водночас, існують також правові позиції, під час винесення судового рішення, зокрема, звільнення від відбування покарання з випробуванням військовослужбовця за невиконання ним на-

казу в умовах воєнного стану (наказу на вибуття в район бойових дій для захисту Батьківщини від збройної агресії ворога) не лише не сприятиме запобіганню вчиненню нових кримінальних правопорушень іншими особами, а навпаки, створить у таких осіб впевненість у безкарності за відмову від виконання наказів командирів, а також відмову від захисту Батьківщини. Зазначене свідчить про підвищену суспільну небезпечність такого злочину, оскільки може призвести до підриву військової дисципліни, розлагодженості дій, спрямованих на захист суверенітету держави, що в умовах воєнного стану є неприпустимим [11].

Крім того, варто підкреслити, що ключовою відмінністю криміналістичної характеристики є наявність кореляційних зв'язків між її елементами, які не виявляються в інших видах характеристик. Завдяки інформації про ці зв'язки та взаємозалежності між окремими компонентами з'являється можливість розробити обґрунтовані й цілеспрямовані рекомендації для проведення розслідування. Зокрема, спостерігається взаємозв'язок між такими елементами криміналістичної характеристики розслідуваного виду кримінального правопорушення: обстановка – особа злочинця-спосіб вчинення.

Висновки. Таким чином, у межах дослідження сформульовано підхід до визначення основних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, передбачених статтями щодо непокори та невиконання наказу. До таких елементів віднесено: спосіб вчинення кримінального правопорушення, обстановку його вчинення, особу правопорушника та наслідки злочину. Обстановку вчинення правопорушення доцільно розглядати як сукупність факторів, що охоплюють час, місце, інші обставини вчинення діяння, а також причини й умови, що сприяли його скоєнню. Зокрема, місцем вчинення непокори або невиконання наказу визнається як ділянка місцевості, де було доведено наказ, так і місце відмови від його виконання. Часовими межами таких правопорушень вважається як момент доведення наказу, так і період, коли наказ мав бути виконаний, включаючи час настання тяжких наслідків (у випадку непокори). Особу правопорушника у досліджуваних правопорушеннях становить військовослужбовець або інша особа, прирівняна до нього за правовим статусом, яка за своїм службовим становищем (посадою, званням) перебуває у відносинах підпорядкування до начальника, що видав наказ. Зазначено, що наказ вважається законним лише за умови, якщо його віддано уповноваженою особою у встановленому порядку, в межах її компетенції та відповідно до чинного законодавства, з дотриманням вимог Конституції України, а також військових статутів (ч. 2 ст. 41 КК України). У процесі дослідження встановлено кореляційні зв'язки між окремими елементами криміналістичної характеристики, зокрема між обстановкою вчинення злочину, особою правопорушника та способом вчинення діяння, що є суттєвими для подальшої криміналістичної розробки методик розслідування цих видів кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про зареєстровані кримінальні провадження та наслідки їх досудового розслідування: статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2020–2024 рр. URL: <https://www.gp.gov.ua> (дата звернення 03.06.2025)
2. Кунтій А.І. Криміналістична характеристика самовільного залишення поля бою або відмови діяти зброєю. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 03. 2025. С. 104–109.
3. Степанюк Р.Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: *монографія*; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А.Ф. Волобуєва. Х.: НікаНова, 2012. 382 с.
4. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 15 травня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110861932> (дата звернення 03.06.2025).
5. Вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 15 травня 2023 року (справа № 233/2394/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110861932> (дата звернення 03.06.2025).
6. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text> (дата звернення 03.06.2025).
7. Шапошніков Д.М. Щодо деяких об'єктивних ознак непокори (ст. 402 Кримінального Кодексу України). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2019. Серія Право. Випуск 59. Том 2. С. 105–108.

8. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 20.03.2024 у справі № 233/1446/22 (провадження № 51-5644км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884068> (дата звернення 03.06.2025).
9. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 23.05.2024 у справі № 185/4595/22 (провадження № 51-7414км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331794> (дата звернення 03.06.2025).
10. Давлатов Ш.Б., Солодкий Д.О. Розмежування непокори (ст. 402 КК України) від невиконання наказу (ст. 403 КК України). *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 266–269. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.40> (дата звернення 03.06.2025).
11. Карпенко М.І. Непокора та невиконання наказу. *Юридична наука*. № 7/2013. С. 84–96.
12. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 11.07.2023 у справі № 726/78/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 03.06.2025).